

A TÖRTÉNELMI OPTIMIZMUS ÉS PESSZIMIZMUS.

MINDEN korszakban tapasztalhatjuk, hogy van egy-egy tudomány, mely, mondhatni, divatba jön, s az emberek szélesebb tömegeinek az érdeklődését is felkelti. Ennek a forrása mindég abban keresendő, hogy ehhez a tudományhoz tartozik az a bizonyos probléma, mely a korszak közéletének legnagyobb gondjaként mered a gyakorlati életben a laikusok elé. S így aztán még azon a «divatos» tudományon belől is megvan a «divatos» kérdése a közérdeklődésnek: épen annak a legnagyobb gondnak a tudományos formulázása. Korunkban a történelem, illetve a történetfilozófia az ilyen széles köröket érdeklő tudomány, aminek az oka nem szorul bővebb magyarázatra s a «divatos» kérdés épen az optimizmus és pesszimizmus kérdése: mit várhatunk a jövőtől?

Az optimizmus vagy pesszimizmus álláspontja a történet szemléletben a fejlődés kérdését illeti. Van-e fejlődés a történetben vagy sem? Fejlődés alatt itt azt értik, hogy az emberi kultúra bizonyos eszmény megvalósítása felé tart. Az eszményt természetesen különbözőképpen formulázzák az egyes világnézetek. De mindég arról van szó, hiszünk-e abban, hogy egykor az emberiség és kultúrája elérkezik az ideális állapothoz, — ez a hit az optimizmus, — vagy nem hiszünk — e szkepszis pedig a pesszimizmus álláspontja.

E pillanatban közömbös, milyen eszményről van szó az egyes esetekben, csak azt nézzük meg, jogosult-e egyáltalában eszmény megvalósulásától tenni függővé véleményünket a történet jelleméről, vagyis jogosult-e akár az optimizmus, akár a pesszimizmus álláspontja. Mindenekelőtt kénytelenek vagyunk arra gondolni, amit Kant óta tudnunk kell, hogy az ideák természetüknél fogva nem valósulhatnak meg. Ők egy más világ, az intelligibilis világ tagjai és azt a létformát fel nem cserélhetik a materiális, az érzékelhető lét formájával. Ehhez kötni tehát azt, hogy elkészerít-e a történet szemlélete, sorsa, vagy bizalommal tölt el, a legkevésbé sem látszik jogosultnak. Sem az ideáktól, sem a történettől nem várhatunk képtelenséget, azt, hogy saját létformájukról lemondjanak, de mégis önmaguk maradjanak a telhetetlen emberi lény kedvéért. Az ideáknak az a szerepük az emberi életben, épen az emberi lény különös kettőssége folytán, (minthogy az ember egyszerre polgára az érzéki és intelligibilis világnak), az a szerepük az ideáknak, hogy az emberi életet irányítsák. Ez pedig más, mint a «megvalósulás.» A megvalósulás azt jelentené, hogy az érzéki világ eltűnik és helyet ad a szelleminek, az irányítás alatt pedig azt kell értenünk, hogy az ideák tiszta birodalma mindég felettünk, helyesebben bennünk ragyog és erőt ad arra, hogy az érzéki életet egy sajátos módon: *emberi módra* élhessük, melynek másfajtsága a természet többi lényével szemben mindnyájunk által közvetlenül ismeretes, alapos jellemzése pedig messze vezetne. Éppen az jellemzi az *emberi életet*, hogy az érzéki világban éljük, de eszményekre tekintve föl. Ebből következőleg az emberiség életétől, a törté-

nettől nem kívánhatjuk és várhatjuk, hogy az egykor az eszményeket «megvalósítja», nem, mert abban a pillanatban megszűnne emberi élet lenni, ez pedig az anyag transzszubsztanciációját jelentené, amire tudományban nem gondolhatunk. Sőt többet: a létforma átváltozását. Az *emberiség* élete épen az eszmények soha meg nem valósulása, de szakadatlan irányítása. Ebben a tekintetben csakugyan nem sokat változott a helyzet. Eszmények mindég irányították az embert, — hiszen épen azzal lett emberré, hogy eszmények kezdték irányítani, bárminő is volt azok formája, — megvalósulni pedig, ismétlem, sohasem fognak. Az emberi élet, a történet képe, valóban a szakadatlan és — ha a végleges győzelmet várjuk, óhajtjuk, — igenis «reménytelen» küzdelem, melyet az ideák folytatnak a nyers természettel s az ebből eredő indulatokkal. És ez is marad. Mert nem lehet egyébként, mint látjuk.

Ebben a helyzetben mind az optimizmus, mind a pesszimizmus álláspontja, logikailag véve, — mert persze lélektani okait ki nem írhatjuk, bár a belátás útján törekednünk kell erre, — egyszerűen értelmetlenség a történettel szemben. Mert hiszen lehetetlenséget kívánunk. Az indifferentizmus attitűdjét foglaljuk tehát el? Mint részvétlen szemlélők álljunk ki az élet útfelére, azzal a gondolattal, hogy hiszen megmásíthatatlansággal állunk szembe, egy talán nem kétségbeejtő, de mégis reménytelen helyzettel, egy zsákutcával, mely nem vezet sehová? Mindenekelőtt ez az álláspont viszont lélektanilag lehetetlen. Lehetetlen, mert hiszen, mint láttuk, az emberi élet lényege épen a harc az eszmények részéről az irányításért. Amennyiben ember az ember, ebben a szakadatlan és valóban a végső győzelemnek semmi reményével sem kecsegtető harcban kell élnie, helyesebben ez él benne. Az ember az eszményeket nem írhatja ki lelkéből semmi mesterkedéssel és akaratlanul is velük szemben foglal állást cselekedeteiben, alkotásaiban, egész mivoltában és életében. Ennek a lélektani kényyszernek a forrása ugyanaz, ami másfelől erkölcsi kötelességévé is teszi, hogy ne az indifferentizmus álláspontjára helyezkedjen: emberi mivoltának méltósága. Épen az a rang, melyet a kozmoszban elfoglal. Az ő kozmikus szerepe, rendeltetése ugyanis épen ez a kettősség és az ebből fakadó harcok élete, szakadatlan ingadozás, halhatatlan diadalmaskodások és halhatatlan kudarcok. Ezért van neki és csakis neki a kozmoszban története. Ő az összekötő kapocs a két létforma között, benne, mint minden ősi mithosza is tanítja, szellem és anyag egyesül s rendeltetése, hogy e két erő küzdelmének, egyensúlyjátékának színtere legyen. Az erkölcsi törvény tehát, mely abban fejeződik ki, hogy az eszmények, a szellem az anyagot irányítsa — nem pedig, hogy megsemmisítse! ez ugyanis elképzelhetetlen — s a kétféle létforma benne, az emberi életben, alkotásban egyensúlyra lépjen, ez az erkölcsi parancs kozmikus parancs: az ember sorsa ez.

Ezért tehát a történelmi indifferentizmus attitűdje nemcsak hogy lehetetlen, de erkölcstelen is. Egy más álláspontot kell tehát elfoglalni az embernek történetével szemben, az igazi emberi álláspontot, mely nem az optimizmus kényelme, sem a pesszimizmus másfajta kényelme ugyan, de nem is az indifferentizmus erkölcstelen álláspontja. Ez az álláspont a heroizmus attitűdje. Annak a kifejezése ez, hogy az ember felismeri lényét és az ebben letéteményezett kozmikus rendeltetését, azt a páratlan méltóságot, hogy a két világ határmegyéjére állíttatott és ő szemeltetett ki arra, hogy a szellem világa az anyaggal érintkezésbe jusson és egy csodálatos létformát hozzon létre: *az emberi életet*. A harmadik létforma jutott osztályrészéül. Épen ezért egyformán embertelen az a törekvés, hogy az életet az ideálok nyűgétől szabadítsuk meg, épen úgy, mint az, mely az anyag kiirtására törekszik s az emberi életet merő szellemivé

akarja tenni. Embertelen és lehetetlen vállalkozások. Emberi törekvés az, hogy az anyag teljesen a szellem irányítása alá kerüljön, de a szellem irányítása alatt anyag maradjon. Ennek a szerepnek a vállalása pedig heroizmus. Mert hősiesség kell ahhoz, tudván tudni, hogy örök harc rendeltetett számunkra és épen ezt a harcot igenelni, a végső győzelem teljes reménye nélkül, ebben látni nemcsak létformánkat, de egyenesen méltóságunkat. Büszkének lenni erre az emberi mivoltunkra, érezni kozmikus fontosságát és vállalni és akarni: ez az emberi erkölcs, a hős erkölcsi állásfoglalása. Ez benne rejlik emberi mivoltunk mélységében. Ezért áll minden mithológia elején a hérosz, aki istennel és gonosszal egyaránt rokon és épen ebben a tragikus kettősségében ragyog fel fönsége. Az ember valóban «tragikus állat» és nem egyéb az emberi nagyság, mint ennek a tragikus sorsnak elismerése, vállalása és büszke élése. Épen ezért a legmagasabb művészi forma a tragédia: a sors betelése.

Az igazi emberhez méltó állásfoglalás tehát a történettel szemben is a heroisztikus. Elismerése az emberiség sorsának. Ezen az állásponton nem áztatjuk magunkat, tisztában vagyunk az emberiség sorsával: szakadatlan küzdelem szellem és anyag között; felismerjük a végső győzelem, az eszmények megvalósulásának teljes kilátástalanságát; — ám mégsem csüggeszt el bennünket az így elénk táruló látvány, sőt éppen ezt látjuk büszke elszántsággal, ezt a küzdelmet értékeljük legtöbbször, az ember számára a legnagyobb értéknek tartjuk: ez az ember méltóságos rangja a kozmoszban.

Ezen az állásponton a fejlődést nem képzelhetjük az eszmények «megvalósulásában.» A történeti fejlődésfogalom átalakul és nem valamely cél megközelítésére, elérésére gondolunk e fogalommal kapcsolatban, hanem valaminek a kibontakozására. Arra, hogy az ember rendeltetése a tudatba emelkedik, az embernek önmaga felől az ismerete bővül. Az embert mindég vezették eszmények, mert hiszen e vezetés teszi emberré, — most közömbös, hogy az eszmények formája változott, — de nem mindég volt tisztában azzal, miben áll rendeltetése, még ha öntudatlanul be is töltötte e tisztet. A fejlődés alatt az öntudatosítás tisztulására gondolhatunk csak. Azonban bármily tisztaságra is emelkedik az emberiség öntudata, az a végső nyugalom, melyre oly szívesen áhítoznak, az eszmények megvalósulásának állapota sohasem fog elérkezni, tehát a szokásos értelemben vett fejlődésről valóban nem beszélhetünk. Nem, mert az emberi lényeg kettőssége sohasem fog megsemmisülni, míg ember marad. Talán eljön az idő, mikor az egyetemes emberi kultúra központi elvévé válik tudatosan az emberi nem rendeltetése, mint norma, de e norma szerint éles küzdelem lesz mindenkor, küzdelem kinek-kinek önmagával, embertársakkal, kik a normát nem ismerik el és a körülvevő természettel. Az egyetemes létnek két formája van: a szellemi és az anyagi és az emberben találkozik e kettő s a kozmosz lényege aligha fog valaha megváltozni.

Ezért hát sem a közkeletű optimizmus, sem a pesszimizmus nem az az álláspont, melyet a történettel szemben elfoglalhatunk; csakis a heroizmus fakadhat az emberi rendeltetés belátásából. Valóban, az ember nem boldogságra született. Többször született: emberi életre.

Joó Tibor.